

BOSHLANG'ICH SINFLARDA SAVOD O'RGATISH DAVRIDA O'QUVCHILARNING NUTQINI O'STIRISH.

Saydumarova Marhabo Murodil qizi
Shokirova Dilnavoz Ilhomjon qizi
Xamdamova Sevara Sherzodovna

Farg'ona shahar 3-maktab chet tili fani o'qituvchilari

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Boshlang'ich sinflarda savod o'rgatish davrida o'quvchilarning nutqini o'stirish, savod o'rgatish darslari mazmuni, o'quvchilarni nutqini o'stirish haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *Savod o'rgatish metodikasi, o'quvchilarni nutqini o'stirish, og'zaki va yozma nutq, unli, undosh harflar, tovushlar.*

Savod o'rgatish darslari dasturida ko'rsatilgandek haftada 8 soat bo'lib, 4 soat o'qish va 4 soat yozuvga ajratiladi. Savod o'rgatish 2-sentabrdan dekabrning oxirigacha davon etadi. U 2 davrga bo'linadi:

tayyorgarlik davri.

asosiy davr.

Tayyorgarlik davri o'z navbatida 2 bosqichga bo'linadi:

harf o'rganilmaydigan bosqich.

unli tovushlar va undosh tovushlar, harflar o'rganiladigan bosqich. 1-bosqich uchun 10 soat dars ajratiladi. Bu bosqichning vazifasi o'quvchilarni maktab, sinf bilan, tartib intizom qoidalari bilan tanishtirish. Ularga og'zaki va yozma nutq haqida, gap, nutqning gaplardan tuzilishi, so'z, gaplarning so'zlardan tuzilishini; tovushlarning unli va undosh tovushlarga ajratilishini o'rgatish, ulardan amaliy foydalana bilish ko'nikmalarini hosil qilishdan iborat. Bu bosqichdagi yozuv darslarida o'quvchilarda daftar bilan, yozuv chiziqlari bilan tanishtirish, harf elementlarini yozishga o'rgatish, harf oralarining tengligiga rioya qilish kabi ko'nikmalar hosil qilinadi. 2-bosqichga 14 soat dars ajratiladi. Bu bosqichda unli va undosh tovushlar o'rgatiladi. Tovushni ifodalovchi harflar ko'rsatilgach hatf ustida ishlanadi. Tovushlarni talaffuz qilamiz, eshitamiz, harflarni esa yozamiz, ko'ramiz, o'qiymiz. Asosiy davr uchun 90 soat dars ajratiladi. Bu davrning asosiy vazifasi bolalarni o'qishga, o'qilgan bo'g'in, so'z va gaplarni yozish va tekshirishga o'rgatadigan davr.

Ta'limning davri va bosqichlariga ko'ra:

tayyorgarlik davri Alifbegacha.

asosiy (Alifbo) davr

Tayyorgarlik davridagi darslar 2 bosqichga ajratiadi.

Birinchi bosqich darslarida o'quvchilar tovush va harfni o'rganishga tayyorlanadi. 1-bosqich darslari "Nutqning fonetik bo'laklarini o'rganish darslari" deb nomlanadi. 2-bosqich darslari "Unli tovush va harflar o'rganiladigan darslar" deb ataladi. Savod

o'rgatish jarayonidagi darslar predmetiga ko'ra 2 turga ajratiladi. 1. Alifbe darsligi asosidagi o'qish darslari. 2. Yozuv daftari asosidagi yozuv darslari.

Asosiy davr o'qish darslari yangi bilim berish bermasligiga ko'ra quyidagi turlarga ajratiladi.

Yangi tovush va harf bilan tanishtiriladigan o'qish darsi.

Urganilgan tovush va harflarni mustaxkamlovchi o'qish darsi.

Bilimlarni takrorlash, umulashtirish darsi.

Asosiy davr yozuv darslari esa quyidagi turlarga ajratiladi.

Kichik harf va bosh harf yoziladigan yozuv darsi.

Kichik harflar yoziladigan yozuv darsi.

Bosh harflar yoziladigan yozuv darsi.[1]

O'rganilgan bo'g'un, so'z gaplarni yozishni mashq qilish darslari. Xat savod o'rgatish jarayonida xafta oxiridagi o'qish darslarining 15-20 daqiqasi sinfdan tashqari o'qishga ajratiladi. Savod o'rgatish darslari taqmillashgan analitik-sintetik tovush metodida olib boriladi. Analitik-sintetik tovush metodi nutq haqida, nutqning gaplardan, gaplarning so'zlardan, so'zlarning bo'g'inlardan, bo'g'inlarning tovushlardan tuzilishini o'rgatishda, so'zdan o'rganiladigan tovushni ajratib olish, uni o'rganilgan harflarga qo'shib o'qishga o'rgatishda amal qiladi. Bunday tahlil ishlari savol-javob usulida olib boriladi. Shuning uchun ham bu davrda qo'llaniladigan asosiy usul suhbat, savol-javob usuli sanaladi. Suhbat metodi o'quvchilarni faollashtiradi, nutqiy faziyatga soladi. Savol-javob usulida darsni o'qituvchi har bir material rejasidan beriladigan savollarini tuzib olishi lozim, beriladigan savollar kelgusi bilimlar uchun zamin hozirlashiga ham e'tibor qaratilmog'i zarur. Rasmlar yuzasidan tug'ilgan savollar 4-5 tadan oshmasligi, 3-4 so'zli bo'lishi lozim. Suhbat usuli darsning hamma bosqichida o'tilganlarni so'rash, Yangi bilim berish, yangi mavzuni mustahkamlash, tekshirish, yakunlash jarayonida qo'llaniladi. Ko'rgazmalik metodi. Bu usul chex pedagogi Komenskiy ta'limning asosiy qoidasi deb biladi. «Sinfga surat olib kirishing bilan soqov ham tilga kiradi. Ta'lim jarayonida mavhum tafakkuri yaxshi rivojlanmagan boshlangich maktab yoshidagi o'quvchilarning barcha sezgi organlari ishtirok etishi kerak: ko'rish, eshitish, xatto ta'm bilish sezgisi ham, chunki ular aniq narsa, predmet-xodisaga qarab fikrlaydi. Ta'limda o'quvchilarning bu xususiyatlarini hisobga olish zarur. Alifbe darsligida mazmunli va predmet rasmlar, gap, bo'g'in, so'zga oid nusxalar tabiat qo'ynida dars o'tish, muzeylarga sayohat o'tkazish darslarini ko'rgazmali usullarda o'tkazilgan dars sanaladi. Savod o'rgatishda tushuntirish va bayon qilish usullari ham qo'llaniladi. O'qituvchi nutq madaniyatiga e'tibor berishi, sodd ravon ifodali qilib so'zlashi, materialni izchil qat'iy reja asosida bayon qilish lozim. Shuning uchun o'quvchilarning tinglab uo'tirish imkoniyatlarini xisobga olish zarur. Tushuntirish va bayon qilish usuli Yangi mavzuni yoki mavzuning tushunmay qolgan urinlarini qayta o'rgatishda qo'llaniladi. Bulardan tashqari reprodaktiv metoddan ham foydalaniladi. O'quvchilar uchun tayyor gap so'z bo'g'in tovush nusxalari beriladi. O'quvchilar nusxaga qarab shuncha so'zli gap tuzadilar, uning

birinchi so'zi qanday harf bilan yozilishi, oxiriga qanday tinish belgi qo'yilishini izoxlaydi. Bo'g'inlar soniga qarab So'z o'ylab topadilar, uni bo'g'inga bo'ladilar, bo'g'inlar sonini nusxadagiga taqqoslaydilar. Bu bilan so'zlarni bo'g'inlab o'qishga tayyorlanadilar. Tovush nusxali so'zlar ham o'quvchilarni fikrlashga, izlanishga da'vat etadi. Yozuv darslarida asosan reproduktiv metodda ish olib boriladi. O'quvchilar daftar va doskadagi ko'rgazmali qurollardagi namunaga qarab nusxa ko'chiradilar. Reproaktiv metod o'qituvchining tushuntirishlari asosida amal qiladi. Chunki o'qituvchi har bir harfni qaerdan boshlanishi, qanday davom ettirilishi, uning boshqa harfga ulanishi haqida tushuntirish beradi. Biroq nusxa ko'chirish avtomatik nusxa ko'chirishga aylanib qolmasligi lozim. O'quvchiga yozadigan bo'g'in, so'z va gapi oldin o'qitilishi kerak. O'quvchi harflarning ulanishini kuzatib uzlashtirishi zarur. Savod o'rgatish darslarining asosiy vazifasi o'quvchilarga tovush va harfni tanishtirish, ularning to'g'ri talffuzini o'rgatish orqali bolalarda to'g'ri ongli ifodali o'qish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Tayyorgarlik davri o'qishga o'rgatish uchun zamin xozirlaydi. Bu davrda bolalarda o'zgaralar nutqini eshitish diqqatni to'plash til birliklarini (tovush, bo'g'in, so'z, gap) farqlash, ajratish ularining vazifalarini aniqlash kabi xususiyatlar shakllanadi. Bular o'quvchilarining o'qishni muvoffaqiyatli egallashlariga yordam beradi. O'qishga o'rgatish uchun avvalo o'quvchi tovush va harf bilan yahshi tanishtirilishi lozim. Tovush harf bilan tanishtirishda bo'g'indan tovushni ajratish tamoyiliga rioya qilinadi. Harf bilan tanishtirish bir necha xil yo'nalishda amalga oshirilishi mumkin: Rasm yuzasidan savol-javob usuli Bilan bog'lanishli hikoya tuzdiriladi. Undan kerakli gap so'ng kerakli so'z ajratib olinadi, tahlil qilinadi. So'z asos qilib olinadi. Analitik mashqlar yordamida o'rganiladigan tovush ajratib olinadi. Ot. O'qituvchi ot rasmini ko'rsatadi o'quvchilar uning nomini-so'zni aytadi. O tovushini cho'zib aytadi va o'quvchilardan qaysi tovushni cho'zib aytayotgani so'raladi. O tovushli so'zlar o'ylab toptiriladi. O harfi ko'rsatiladi. O'rganilgan harflar ichida bo'g'in o'rganiladigan harf aralashtirilib qo'yiladi, bolalar uning ichidan tanish harfni ajratadilar so'ng o'qituvchi bu harf ifodalaydigan tovushni aytadilar. Shu harfni kesma harflar ichidan topib, kitob sahifasidan rasmlil alifbodan ko'rsatadilar. Shu tariqa tovush harf bilan tanishtirilgach o'qishga o'rgatish ustida ishlanadi. O'qishga o'rgatishda bo'g'in asos qilib olinadi. Buning uchun o'qituvchida bo'g'in jadvali bo'lishi kerak. Bo'g'in jadvali asosida o'qish namunasi ko'rsatiladi. Bo'g'in o'qish xar bir darsda izchil olib boriladi. Bunday jadvallardan foydalanish mumkin.[2]

Alifbe sahifalaridagi so'zlarni oldin bo'g'inga bo'lish, so'ng o'qishni mashq qilish yaxshi samara beradi. O'qituvchining namunali o'qishidan sung xor bilan o'qish, yakka o'qishdan shivirlab o'qishdan foydalaniladi. Ayniqsa sekin o'qiydigan o'quvchilar bo'lgan sinflarda xor bilan o'qitish o'qishni tezlashtiradi. Matndagi so'zlarni sinf doskasida bo'g'inlarga bo'lib yozish o'rganilgan harflarni hisobga olgan holda qo'shimcha so'z birikmalari gaplar tuzib yozish va o'qitish usulidan ham foydalaniladi. Alifbe sahifalarida bo'g'in tuzilishi murakkablashib boradi. Shuning uchun o'qituvchi har bir bo'g'in tuzilishining murakabligiga qarab ish usullarini belgilab olishi zarur.

Masalan: 3 tovushdan tuzilgan, 4 tovushdan tuzilgan bo'g'inlarni o'qishga o'rgatish ham o'ziga xos qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Bunda olam, Mannon tipidagi bo'g'inlarda –o-la:m, ma:n-no:n tarzidagi qo'shimcha chiziqdan, bod-ring, do'st tipidagi bo'g'inga ring, do'st tarzidagi qo'shimcha chiziqlardan foydalaniladi. So'zlarni o'qishga o'rgatishda bo'lib o'qitishdan tashqari jadvallar ham yaxshi samara beradi. Har bir o'qish darsida bo'g'in tuzilishi murakkab so'zlarni o'qish mashqi o'tkazilishi lozim. Bu usul o'quvchilarda o'qish malakasining takomillashtiruviga yordam beradi. O'qishga o'rgatishda so'zlarni va gaplarni to'ldirib o'qish ko'nikmalarini hosil qilish o'quvchini gap tuzishga tez fikrlashga yo'naltiradi. O'quvchi tushib qoldirilgan harf va so'zni rasmga qarab topadi, gap mazmuniga mos yoki, mos emasligiga e'tibor beradi, o'rtoqlariga nisbatan tez topib o'qituvchining rag'batiga sazovor bo'lishiga intiladi. Alifbe darsligidagi matnlarda turli tinish belgilari ishlatilgan. Ular shularga mos ohang tanlashni, to'xtash, pauza qilish o'rinlarini belgilab olishni taqozo etadi. O'qituvchining tushuntirishi ifodali o'qish namunasini ko'rsatishi katta ahamiyatga ega. Ifodali o'qilgan matngina tushunarli bo'ladi. O'qish darslarida o'qilgan matnning ongli o'zlashtirilishiga bog'liq. O'quvchi matnda fikr nima haqida borayotganini aniqlasagina uzida shunday xislatlarni shakllantirishga harakat qiladi. Ikkinchidan esa yaxshi inson bo'lishi uchun o'qishning zarurligini anglaydi. Ongli o'qishni ta'minlashda matn bilan unga ishlangan rasmlar o'rtasidagi bog'lanishlarni aniqlashtirishga, matn yuzasidan savollar berishga diqqat qaratishi lozim. She'r, tez aytish, topishmoq, qo'shiq, maqol, hikmatli so'zlardan o'qitish, yod oldirish ham o'quvchilarning o'qishga qiziqishini oshiradi, o'qish malakasini shakllantiradi, hotirasini mustahkamlaydi. O'qish darslarining uchdan ikki qismi o'qishni mashq qilishga ajratilishi lozim. Demak; o'quvchilarni o'qishga o'rgatish, ularning o'qish suratini oshirish, ufodali va ongli o'qish elementlarini shakllantirish, tarbiyalash o'qish darslarining muhim vazifalari xisoblanadi. Bilish jarayonini faollashtirish hozirgi kunda faqat psixologik muammo bo'lmay, metodik muammo hamdir. Boshlang'ich sinfning o'ziga hos xususiyati shundaki, bilim berish, uni mustahkamlash, amaliyotga tadbiiq qilish bevosita dars vaqtida amalga oshiriladi. Har bir o'qituvchi o'rganilayotgan materialni o'quvchilar tmonidan ongli, puxta, mustahkam o'zlashtirilishini istaydi. O'quvchilarning bilish faoliyatini aktivlashtirish va rivojlantirish ko'p jihatdan ko'rgazmali vositalardan foydalanishga bog'liq. Savod o'rgatish darslarini muvoffaqiyatli uyushtirish uchun "Harf kassasi", "Harf terish kartoni", "Sirli mato" kesma bo'g'in, so'z kartochkalar, til hodisalariga oid nusxalar, mazmunli rasmlar, predmet rasmlari, texnik vositalardan foydalaniladi. Sinfda jamoa bo'lib ishlash, o'rganilgan harflar ishtirokida bo'g'in, so'z, ba'zan gap tuzish va o'qishni mashq qilish uchun "Harf kassasi" bo'lishi shart. Kesma harflar yordamida bo'g'in, bir bo'g'inli so'zlar, ba'zan ikki bo'g'inli so'zlar tuziladi. Kesma harflar yordamida tuzilgan bo'g'in va so'zlarning ustida turli xil ishlar o'tkaziladi, bir harfni boshqasi bilan almashtirib yoki harf, ba'zan bo'g'inning o'rnini almashtirib yahgi bo'g'in yoki so'z hosil qilinadi va o'qitiladi, so'zning ma'nosi ustida ishlanadi. Sirli mato o'rnida "Magnit xattaxta" dan foydalanish mumkin.[3]

Bunda harf karton orqasiga magnit yopishtiriladi. O'quvchilarni yangi tovush va harf bilan tanishtirishda kartondan quyidagicha maket tayyorlanadi. Rasmi alifbo ham o'quvchilarda tovush tanishtirishda juda qilay. Buning uchun albom varag'i olinadi. Uning yuqori qismiga predmetning rangli rasmi yopishtiriladi. Uning tagiga nomi o'rganilayotgan tovush o'rniga nuqta qo'yib yoziladi. Harakatli ko'rgazmaning asosan predmitlarni guruhlash mantiqiy mashqlarni qiziqarli uyushtirishda ahamiyati katta. U ikki buklangan kartondan tayyorlanadi. Masalan kartonning ichiga o'rmon qiyofasini tasvirlovchi rasmlar yopishtiriladi. O'rmonda yashovchi hayvonlar orqasiga ip yelimlanib kartonning birinchi betiga yopishtiriladi va uchinchi betiga ip o'tkaziladi. Hayvonlar tilga kirganda ip tortilsa hayvonlar harakatga keladi. Predmet rasmlaridan to'g'ri talaffuzga o'rgatishda ham, tovush va harf bilan tanishtirishda ham foydalaniladi. Texnik vositalarga magnitafon, radio, televizor, epidiaskop kiradi. Masalan: epidiaskop orqali harf, bo'g'in, so'z, gap va rasmlar kattalashtirilib ko'rsatiladi. Bolalar talaffuzidagi nuqsonlarni bartaraf etish, nutqni ravon, ifodali bo'lishi uchun magnitofondan foydalaniladi. Xattaxta, kesma bo'g'inning o'zi ham eng qulay ko'rgazma sanaladi, Alifbe uchun yozilgan tarqatma materiallar ham o'quvchini o'qishga o'rgatishda qulay ta'limiy vosita hisoblanadi. [4]

Xulosa:

Demak, ko'rgazmali vositalarning o'quvchilarni to'g'ri talaffuzga, bo'g'inlab o'qishga, ifodali o'qishga, fikrlashga o'rgatishda, nutq o'stirishda ahamiyati katta.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Umumiy o'rta ta'limning DTS o'quv dasturi. [1]
2. Q. Abdullayeva va boshqalar. "Savod o'rgatish metodikasi". "O'qituvchi" 1996. [2]
3. T. Jabborova. X. G'ulomova. G. Eshturdiyeva. 1-sinfda savod darslari. [3]
4. Birinchi sinf uchun dasturlar. "O'qituvchi" 1996 [4]

